

De taalkwestie in de Nationale Bank van België

Communautaire tegenstellingen vanuit institutioneel en bedrijfs-
perspectief

OLIVIER BOEHME

De taalkwestie wordt in de historiografie meestal behandeld vanuit het standpunt van de Vlaamse beweging, al minder vanuit het wallingantisme en zelden vanuit Belgisch oogpunt. Wat het taalgebruik in de economie aangaat, is het bedrijfs-perspectief al helemaal onderbelicht. Nochtans kan die taalkwestie niet alleen begrepen worden vanuit de Vlaamse en wallingantische bewegingen, die nu de geschiedschrijving domineren. Verschillende agenda's hebben een rol gespeeld en de logica van publieke of private instellingen en hun belangen, zoals geformuleerd en nagestreefd door hun leidende actoren, verdienen ook aandacht. Slechts als we de taal- en gemeenschapsproblematiek in hun wijde context plaatsen kunnen we ten volle begrijpen wat er aan de hand was.

De navigatie van de Nationale Bank doorheen de taalwetten tot 1963

De Nationale Bank werd in 1850 opgericht als een autonome vennootschap waarvan het kapitaal volledig in handen was van privé-beleggers, een belangrijk gegeven in dit relaas. Het was een tijd waarin het openbare leven en dat van de leidende milieus in België zich in het Frans afspeelden. Bij uitstek de Belgische wereld van de *haute finance* zou tot ver in de twintigste eeuw hoofdzakelijk Franstalig blijven. Voor de Nationale Bank was dat niet anders. Het duurde tot 1887, 37 jaar na haar oprichting, vooraleer de eerste bankbiljetten met Nederlandstalig opschrift verschenen. De wet van 1878, die de centrale overheidsdiensten tweetaligheid in Vlaanderen oplegde, werd door de bank in zoverre gevolgd dat in 1900 alle opschriften voor het publiek en in 1902 alle reglementen en formulieren in het Nederlands waren vertaald en dus tweetalig waren geworden. Vanaf 1903 publiceerde ze de weekstaten eveneens in het Nederlands, maar het duurde tot 1926 voordat het eerste jaarverslag in die taal verscheen. Al deze initiatieven kwamen slechts tot stand nadat druk was uitgeoefend vanuit het parlement, door de Vlaamse beweging of door de minister van Financiën. Voor het aanwerven van Nederlandstalig personeel was de Nationale Bank heel wat minder meegaand dan wat de externe werking betrof. Ze wees op de verworven rechten van haar Franstalige ambtenaren en de sowieso geringe rol van het Nederlands in de relaties met haar cliënteel. Voor de Vlaamse agentschappen werden wel wat inspanningen

geleverd.¹ Die houding hield de Nationale Bank lang aan. Op de hogere echelons van het financiële milieu van België in het algemeen, op enkele Vlaamse banken en spaarkassen na, kwam het Nederlands tot in de jaren zestig trouwens nauwelijks aan bod.²

De wet van 31 juli 1921 op het gebruik van de landstalen in bestuurszaken hield al de principiële erkenning in van het ‘territorialiteitsprincipe’, waarbij de streektaal gewoonlijk de voertaal van de centrale overheidsdiensten in het desbetreffende landsgedeelte zou zijn. Volgens dit principe werd zowel binnen de diensten van de staat, de provincies, de gemeenten en de ondergeschikte openbare besturen als bij hun contacten met het publiek in de Vlaamse provincies en het Nederlandstalige deel van Brabant, Nederlands gebruikt en in de Franstalige provincies en het Franstalige deel van Brabant Frans. Het taalgebruik in de overheidsadministratie en de ondergeschikte besturen in Brussel werd geregeld bij afzonderlijk Koninklijk Besluit waarbij rekening moest worden gehouden met het taalgebruik in de op dit gebied bijna volledig autonome gemeenten van de agglomeratie. Daarnaast bevatte de wet nog tal van uitzonderingsbepalingen en modaliteiten die de feitelijke bestuurlijke eentaligheid van Vlaanderen doorkruisten. Bij de reorganisatie van de Nationale Bank in 1926 en de herziening van haar wettelijk statuut waren de Vlaams-nationalisten in de Kamer van Volksvertegenwoordigers vooral begaan met artikel 26 van de nieuwe wet, waarin de bank ondergeschikt werd gemaakt aan de bestuurlijke taalwetgeving.³ Zij dienden amendementen in om de bank te verplichten haar briefwisseling in het Vlaamse land in het Nederlands te voeren, haar boekhouding in haar vestigingen daar in die taal op te stellen en zich er verder te schikken naar de wetsbepalingen op het taalgebruik in bestuurszaken. Hun aanvoerder, Herman Vos, wilde zo voorkomen dat de Nationale Bank zich zou beroepen op haar statuut van naamloze vennootschap om haar inwendige administratie vrij te organiseren. De flamingantische voorman en katholiek Frans Van Cauwelaert meende echter dat de wet duidelijk genoeg was. De Vlaams-nationale amendementen zouden volgens hem het gebruik van het Nederlands in niet expliciet in de wettekst vermelde instellingen, zoals de maatschappij van buurtspoorwegen, daarom net niet begunstigen. De meerderheid van de kamerleden gaf hem gelijk.⁴ We zullen echter zien dat de Nationale Bank zich tot lang na de Tweede Wereldoorlog zou beroepen op haar privé-statuut om de taalwetgeving naar eigen inzicht te mogen toepassen. Noch

1. P. KAUCH, *De Nationale Bank van België 1850-1918*, Brussel, 1950, pp. 248-249 en 398-399.

2. G. VANTHEMSCHE, *De bank van 1934 tot vandaag*, in: H. VAN DER WEE (ed.), *De Generale Bank 1822-1997*, Tielt, 1997, pp. 393-395 en 548-551.

3. Kamer van Volksvertegenwoordigers, *Parlementaire Handelingen, 1925-1926*, 10 februari 1926, pp. 775-776.

4. Kamer van Volksvertegenwoordigers, *Parlementaire Handelingen, 1925-1926*, 18 februari 1926, pp. 857-858.

Vos noch Van Cauwelaert schenen evenwel helemaal te begrijpen wat er voor de Nationale Bank op het spel stond. Dat zal in dit relaas duidelijk worden.

De wet van 28 juni 1932 verstrakte de regionale eentaligheid nog verder. Een belangrijke vernieuwing van de wet van 1932 was de interne splitsing van de centrale diensten naar taalstelsel. Gouverneur Louis Franck verzekerde in 1937 minister van Financiën Hendrik De Man van de inspanningen van de Nationale Bank, een institutionele ‘onderaannemer’ van de overheid, om conform de taalwetgeving van 1932 te handelen. Daarvan was het ministerie nochtans niet helemaal overtuigd. De bank had besloten de boekhouding en het dagelijks verslag van de agentschappen in Vlaanderen in het Nederlands te laten opstellen. Franck stelde echter dat zijn instelling, inclusief haar vestigingen buiten Brussel, één en ondeelbaar was en deze laatste dus geen ondergeschikte besturen vormden. Daarom mocht ze overal tweetalige formulieren gebruiken. Tweetalige opschriften op documenten en gebouwen vormden toen een twistappel tussen de bank en het ministerie, het principiële gebruik van het Nederlands in Vlaanderen en het Frans in Wallonië ten aanzien van het publiek niet.⁵ De houding van de bank was in deze periode dus een beetje hybride: enerzijds wilde ze de respectieve streektaalen ook intern wel erkennen en gebruiken, anderzijds behield ze zich het recht voor om niet alleen in Brussel tweetalig te blijven. Voor beide opties bood de wet ook ruimte. Die opstelling had te maken met het hybride karakter van de instelling zelf en met een aantal specifieke belangen die ze meende te moeten verdedigen, zoals verder nog duidelijker uit de verf zal komen. Léopold Frateur, regent van de bank, trof tijdens een inspectie van de Vlaamse agentschappen begin 1938 nochtans naar eigen zeggen overal goede wil aan om de wet na te leven. De kennis van het Nederlands door het personeel in de Vlaamse agentschappen liet wel nog te wensen over en de eentaligheid van formulieren en opschriften in de agentschappen werd nog steeds niet overal stipt toegepast. Het gebruik van het Nederlands vanuit deze vestigingen richting hoofdbestuur begon evenwel ingang te vinden.⁶ Het toonaangevende financieel-economische tijdschrift dat de Nationale Bank sinds 1926 uitgaf, bevatte in 1937 voor het eerst Nederlandse teksten en vanaf 1938 verschenen twee afzonderlijke versies in respectievelijk het Nederlands en het Frans.⁷

5. Nationale Bank van België (NBB), Archief Secretariaat Directie (SD), 93558(18), Personnel. Questions linguistiques: Brief van Franck aan De Man, 31 mei 1937; brief van Franck aan directeur-generaal der Thesaurie en Staatsschuld, 19 oktober 1937.

6. NBB, Archief SD, map Personnel. Questions linguistiques: L. Frateur, “Verslag over de toepassing van de wet, en de reglementen op het gebruik der talen in bestuurszaken, in de agentschappen van de Nationale Bank van België en in de hulpbank te Antwerpen”, 22 februari 1937.

7. Het tijdschrift van de Nationale Bank van België een halve eeuw oud, in: *Tijdschrift van de Nationale Bank van België*, dl. 2, jg. 51, 1976, nr.5, p. 4.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog nam de druk op de Nationale Bank toe en daar was de ‘*Flamenpolitiek*’ van de bezetter niet helemaal vreemd aan. De op instigatie van Flor Grammens en op Duits bevel in oktober 1940 gecreëerde Commissie voor Taaltoezicht vroeg aan de bank een personeelslijst volgens taallijst.⁸ De Duitse commissaris bij de Nationale Bank, Hans von Becker, maakte voorbehoud tegen de benoeming van een aantal voorgedragen kandidaat-agenten voor Vlaamse agentschappen omdat ze volgens hem een gebrekkige kennis van het Nederlands hadden en geen deel uitmaakten van de Vlaamse bevolking. Gouverneur Georges Janssen antwoordde op deze etnische benadering dat het al dan niet Vlaming zijn geen criterium was en dat alle kandidaten Nederlands kenden.⁹ Naar aanleiding van deze benoemingsprocedure voerden secretaris Jean van Nieuwenhuysse, censor Victor Parein en regent Léopold Frateur van de Nationale Bank einde 1940 een intern onderzoek uit, waaruit bleek dat de kennis van het Nederlands van veel agenten in Vlaanderen niet voldeed. Uitgangspunt van het verslag was dat de vestigingen buiten Brussel wel degelijk ondergeschikte en dus eentalig functionerende besturen waren.¹⁰ Censor Emiel Van Dievoet, tevens hoogleraar in de rechten aan de universiteit van Leuven en katholiek-flamingantisch politicus, ging er op zijn beurt van uit dat de bank zowel voor de interne als de externe betrekkingen onderworpen was aan de wet van 1932, net zoals de overheidsdiensten.¹¹

Na de oorlog was de discussie nog niet ten einde. Toen begin 1951 de regeringscommissaris bij de Nationale Bank naar aanleiding van een parlementaire interpellatie de verdeling van het personeel in taallijsten vroeg, wees het directiecomité dit af met verwijzing naar de organieke wet en de statuten. (De bank bleef trouwens ook na de statutenhervorming van 1948 een autonoom bedrijf dat nog steeds voor de helft op privé-kapitaal steunde en slechts voor de andere helft in bezit van de overheid was.) De bank beweerde alleen verplicht te zijn de dossiers in de taal van de betrokkene te behandelen en in het toekennen van arbeidsplaatsen ‘een rechtvaardig evenwicht’ in acht te nemen. Deze verklaring noch een statistiek met het aantal Franstaligen, Nederlandstaligen en tweetaligen voldeden het ministerie van Financiën. Volgens een verslag van de commissie Financiën van de Kamer van Volksvertegenwoordigers was de Nationale Bank een parastatale instelling die ressorteerde onder Financiën en was de bestaande verdeling van de hogere functies volgens het taalcriterium, gezien het overwicht van Franstaligen, niet bevredi-

8. NBB, Archief SD, map Personnel. Questions linguistiques: Brief van O. Plisnier (secretaris-generaal van het Ministerie van Financiën) aan NBB, 24 oktober 1940.

9. NBB, Archief SD, map Personnel. Questions linguistiques: Brief van von Becker aan Janssen, 26 oktober 1940; brief van [Janssen] aan von Becker, 8 november 1940.

10. NBB, Archief SD, map Personnel. Questions linguistiques: J. van Nieuwenhuysse, V. Parein en L. Frateur, “Verslag over de Vlaamsche agentschappen”, 25 november 1940.

11. NBB, Archief SD, 93558(18), Personnel. Questions linguistiques: E. Van Dievoet, “De Nationale Bank en het gebruik der talen in bestuurszaken”, 19 januari 1941.

gend. De bank vocht deze conclusies aan en ook de jaren nadien, zoals in 1957 naar aanleiding van een vraag vanuit de Senaat, bleef ze bij haar standpunt dat ze geen parastatale instelling was en ze volgens haar organieke wet en statuten de taalwetgeving correct toepaste.¹² Hierbij is het belangrijk de accenten goed te leggen. Ze protesteerde niet tegen haar inlijving bij de parastatalen omdat ze de taalwetten wilde omzeilen, eerder was het omgekeerde het geval: alles wat de indruk kon wekken een parastatale te zijn, zoals onder meer de toepassing van de taalwetgeving met betrekking tot de overheidsdiensten, moest in haar ogen beslist worden vermeden. Op dit cruciale punt komen we nog terug.

De gevoeligheid rond het gebruik van de talen groeide niettemin en de Nationale Bank moest daarmee rekening houden. De casus van de benoeming van een nieuwe beheerder van de bijbank in Antwerpen in 1961 toont dit aan. Twee Franstalige maar volgens de bank voldoende tweetalige kandidaten kwamen voor deze functie toch niet in aanmerking omdat ze niet als Nederlandstalige ambtenaren zouden worden **beschouwd**, los dus van de vraag of ze het ook werkelijk **waren**. De perceptie speelde dus mee. Daarom stelde het directiecomité hen uiteindelijk niet aan.¹³ Ze gaf daarmee eigenlijk toe aan de etnisering van de taalkwestie: volgens die etnische benadering was alleen een 'echte Vlaming' wie tenminste in alle levensdomeinen Nederlands sprak en dan ook nog liefst in Vlaanderen geboren, getogen en geworteld was.

Nadat in 1962 de taalgrens wettelijk was vastgelegd, kwam de wet van 2 augustus 1963 op de talen in bestuurszaken tot stand. Ze omschreef een Nederlandstalig, een Franstalig en een Duitstalig gebied en de agglomeratie Brussel met negentien gemeenten en zes aangrenzende Vlaamse faciliteitengemeenten. Bovendien voorzag deze wet in een Vaste Commissie voor Taaltoezicht, die in 1964 werd geïnstalleerd.¹⁴ Voor de centrale bestuursdiensten voerde die wet eveneens de

12. NBB, Archief SD, Notulen directiecomité (DC) 09.01.1951, 16.01.1951, 09.03.1951, 13.03.1951, 16.03.1951 en 02.07.1957. De Bank verwees naar artikel 32 van de organieke wet, waarvan de laatste herziening dateerde van 1948: *"De Nationale Bank en haar bijbanken, kantoren en agentschappen moeten de wettelijke bepalingen over het taalgebruik in bestuurszaken naleven"* en naar artikel 93 van de statuten: *"De Bank en hare bijhuizen, kantoren en agentschappen, moeten zich schikken naar de wetsbepalingen op het gebruik der talen in bestuurszaken."* Deze summiere aanduidingen zeiden eigenlijk niets meer dan dat de Nationale Bank de wet moest respecteren, maar gaven geen aanwijzingen van hoe die wet m.b.t. de Nationale Bank concreet diende te worden toegepast.

13. Zodoende werd Karel Verduyck, die zijn functie van vice-gouverneur van de Centrale Bank van Belgisch-Kongo en Ruanda-Urundi door de opdoeking hiervan was kwijtgespeeld, meteen ook aan een nieuwe baan geholpen. Sommige regenten betreurden nochtans dat Franstalige ambtenaren, die hun best hadden gedaan om Nederlands te leren, waren afgewezen en hoopten dat dergelijke mensen in de toekomst functies konden krijgen in het hele land.

14. Th. LUYKX & M. PLATEL, *Politieke Geschiedenis van België*, Antwerpen, 1985, dl. 1, pp. 306-308 en 338-339 en dl. 2, pp. 519-525; X. MABILLE, *Histoire politique de la Belgique. Facteurs et acteurs de changement*, Bruxelles, 1992, pp. 231 en 331-332.

verplichting verder door om elke ambtenaar op een Nederlandse, Franse of tweetalige taallijst (in Belgisch-Nederlands jargon de zogenaamde 'taalrol') in te schrijven én op basis daarvan een taalevenwicht na te streven, een principe dat al in 1932 ingang had gevonden. De taal van het diploma of het toelatingsexamen bepaalt op welke lijst de ambtenaar terechtkomt.

Autonomie voor alles

De bank zag zich naar aanleiding van deze wet genoopt eens te meer een eigen positie te bepalen. De formulering hiervan door het hoofd van de Juridische Dienst, Emmanuel de Miomandre, is even radicaal als revelerend. Volgens De Miomandre was de Nationale Bank helemaal geen publieke instelling noch een ondergeschikte overheid. Zijns inziens was de bank weliswaar mandataris van een aantal overheidstaken, zoals de Rijkskassier, het Belgisch-Luxemburgs Instituut voor de Wissel, het Rentenfonds, maar was een kerntaak zoals de biljettenuitgifte (biljetten waren immers slechts een door de bank uitgegeven effect, een **vordering** op de **eigenlijke** munt) dan weer een privé-activiteit ondanks alle reglementeringen van overheidswege daarover.¹⁵ Ze was voor haar privé-taken, zoals biljetten-emissie, kredietverlening, effectenverkeer, beheer van rekeningen-courant, niet verplicht de taal van het publiek te hanteren en met de wet van 1932 dus sowieso in orde. De Nationale Bank had namelijk de regionale eentaligheid met faciliteiten en tweetaligheid voor de centrale diensten voor haar eigen werking toegepast zonder dat daar volgens hem wettelijke noodzaak toe had bestaan.¹⁶ Ze viel als onvervalste privé-instelling dus evenmin onder de bepalingen die de wet van 1963 aan publieke diensten oplegde. Met het oog evenwel op de optimale organisatie van haar diensten, de eenheid van de jurisprudentie en het algemeen belang van de dienstverlening van de centrale bank, adviseerde De Miomandre de regels voor de overheidsdiensten in de wet van 1963 toch in grote lijnen en **vrijwillig** toe te passen. Een gelijksoortige opstelling leek hem ook voor de discontokantoren aangewezen, die hun aval verleenden voor door de bank te verdisconteren papier, al waren ze volgens hem evenals deze laatste privé-organen.¹⁷

15. De Miomandres theorie hierover luidde als volgt: in België bestond er, in tegenstelling tot Frankrijk, geen wettelijk emissie-monopolie maar alleen het door de Staat aan de privé-instelling Nationale Bank verleende recht om biljetten uit te geven zonder dat het de Staat verboden zou zijn geweest dit recht ook nog aan andere banken te verlenen.

16. Volgens die interpretatie kon de Nationale Bank de wet van 1932 dus nog beperkter toepassen dan ze in feite deed.

17. NBB, Archief SD, DC 22.10.1964, bijlagen: E. de Miomandre, "Loi du 2 août 1963 sur l'emploi des langues en matière administrative", 23 oktober 1963, (56 pp.); "Loi du 2 août 1963 sur l'emploi des langues en matière administrative. Résumé de l'étude en date du 23 octobre 1963 de

Voorzijde van Belgisch eentalig Frans bankbiljet 'type 1851', uit: *Geld in de Nationale Bank van België*, s.l., s.d. (ADVN, VBRB947). De eerste tweetalige bankbiljetten verschenen in 1887.

Het directiecomité nam deze allesbehalve voor de hand liggende juridische interpretatie over. De taal die gebruikt werd met de betrokkene zou ook de taal zijn waarin het dossier werd afgewikkeld. De twee talen bleven verplicht voor de balansposten, maatschappelijke akten en bescheiden, de notulen van de centrale bestuurs- en controle-organen en de publicaties bestemd voor het hele land. Privé-bedrijven konden, als ze wilden, formulieren krijgen in de andere dan de streektaal, maar de bank zou haar correspondentie wel in die streektaal voeren. De briefwisseling over bijvoorbeeld de conjunctuurenquêtes zou plaatsvinden in de streektaal van de ondernemingen, maar deze konden het desbetreffende drukwerk ook in de andere landstaal ontvangen. Dit was niet onbelangrijk voor het bedrijfsleven in Vlaanderen dat toen nog voor een groot deel in het Frans verliep. De Nederlandstalige, Franstalige en tweetalige personeelsleden zouden zo over de diensten verdeeld worden dat de eenheid in de behandeling van de dossiers was verzekerd. Elk personeelslid had het recht om teksten die geen betrekking hadden op een specifieke landstreek en van algemene aard waren, op te stellen in de taal die hem of haar het meest vertrouwd was. Kaderleden die toen op de bank werkten, verzekerden me nochtans dat ze van hogerhand te horen kregen dat alleen nota's in het Frans door de directie echt gelezen werden. De situatie op de werkvloer en de theorie is niet altijd dezelfde. Het systeem van taallijsten wilde de bank hoe dan ook niet toepassen. De directie vond, net als haar juridische raadsman, dat de discontokantoren dezelfde richtlijnen moesten toepassen.¹⁸

De leiding van de Nationale Bank bleef De Miomandres these nog lang verdedigen. Het motief dat daarbij blijkbaar het zwaarst woog, was zijn vrees dat de onderwerping zonder meer aan de bepalingen van de wet van 1963 met betrekking

M. de Miomandre, *conseiller juridique*. Propositions au Comité de direction”, 20 april 1946-22 juni 1964. De Miomandre merkte op dat het parlement zelf er bij de motivering van en rapportering inzake de wet van 1932 verkeerdelijk van uitgegaan was dat de Nationale Bank een publieke instelling was, terwijl ze in art.1, §3 van de wet zelf een privé-orgaan werd genoemd. Zie De Miomandre, “Loi du 2 août 1963 sur l’emploi des langues en matière administrative”, 23 oktober 1963, pp. 5-6. Daar verwijzing naar: *Exposé des motifs*, in: *Documents parlementaires Chambre*, nr. 197, Session 1930-31 en *Rapport Section Centrale*, in: *Documents parlementaires Chambre*, nr. 67, Session 1930-31.

18. NBB, Archief SD, DC 22.10.1964. Toen de Rijksdienst voor Maatschappelijke Zekerheid (RMZ) inschrijvingsnummers per taalgroep invoerde, had de bank geen bezwaar. Wel maakte ze duidelijk geen taallijsten- of kaders te kennen in haar organisatie en de ‘taalaanhorigheid’ vast te stellen volgens haar eigen regels. Zie NBB, Archief SD, DC 13.09.1968 en 18.02.1969. Op de klacht van de Vlaamse Toeristenbond dat de discontokantoren van Roeselare en Ieper nog steeds de Oud-Vlaamse benaming “*Rousselare*” en het Franse “*Ypres*” gebruikten en dat ze in de opschriften en in hun omgang met de clientèle de twee talen hanteerden, reageerde ze door de betreffende kantoren te vragen dezelfde regels terzake toe te passen als zijzelf. Zie NBB, Archief SD, DC 29.03.1966. Aan het agentschap van de bank en het discontokantoor in Moeskroen, waarover parlementaire vragen waren gesteld, vroeg ze wat de relaties met het publiek betrof volledig tweetalig op te treden, net als in Ronse. Zie DC 11.08.1967 met bijlagen.

tot de openbare instellingen *ipso facto* de erkenning zou hebben ingehouden dat de bank een publieke instelling was. De Miomandre had het in zo'n geval over "*une nationalisation déguisée*".¹⁹ Het kwam erop neer dat de bank haar positie als onafhankelijke monetaire instelling moest vrijwaren. Het beheer over de munt en het rentebeleid wilde ze niet laten politiseren. (Een principe dat vandaag, net als onder het negentiende-eeuwse 'liberale paradigma', toonaangevend is in de *central banking*.) Het was dan ook beter een precedent dat haar onafhankelijke positie in het gedrang kon brengen, te vermijden. De Nationale Bank wilde immers niet de weg opgaan van haar Franse tegenhanger, de Banque de France. Die was veel meer ondergeschikt aan het Franse ministerie van Financiën dan de Belgische centrale bank aan het Belgische ministerie. Eigenlijk treffen we hier eenzelfde redenering aan als bij de kerkelijke autoriteiten in België vóór de vernederlandsing van alle lager en middelbaar onderwijs in Vlaanderen in 1932. De katholieke kerk in België verzette zich daar ook lang tegen omdat ze een dergelijke verplichting van bovenaf als een inbreuk op haar prerogatieven en de autonomie van het grondwettelijk verankerde vrij onderwijs beschouwde.²⁰ In beide gevallen stond dus niet noodzakelijk de taalkwestie zelf ter discussie, maar zeker wel de eigen onafhankelijke positie. De Nationale Bank liet zich anno 1963 leiden door een institutionele en bedrijfslogica, die vanuit een studie van de Vlaamse beweging alleen niet kan opgemerkt worden.

De juristen Fernand Duchène – tevens censor bij de Nationale Bank –, Pierre Ansiaux en Marcel Grégoire, die door de bank in 1964-1965 gevraagd waren eveneens hun advies over deze materie te geven²¹, oordeelden daarentegen dat de centrale bank een openbare opdracht vervulde die de grenzen van een privé-onderneming duidelijk overschreed. Ze behoorde volgens deze zienswijze tot het domein van de overheid en diende dus taallijsten in te voeren. Aangezien echter al haar vestigingen, waar ook in België, diensten waren die taken in naam van de centrale diensten in Brussel uitvoerden, konden ze huns inziens dan weer wel, al naar de wensen van de particulieren, elk van de drie landstalen hanteren. De discontokantoren waren ook volgens de drie externe juristen als privé-instellingen niet onderworpen aan de taalregeling in bestuurszaken.²²

19. NBB, Archief SD, DC 22.10.1964, bijlage: "Loi du 2 août 1963 sur l'emploi des langues en matière administrative [...]", p. 13.

20. L. GEVERS, Voor God, Vaderland en moedertaal. Kerk en natievorming in België, 1830-1940, in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, jg. 2, 1997, nr. 3, p. 52.

21. NBB, Archief SD, DC 01.12.1964 en 12.03.1965.

22. NBB, Centraal archief, Juridische Dienst, D559/6: Brief van P. Ansiaux, F. Duchène en M. Grégoire aan Ansiaux, 30 december 1965. Volgens De Miomandre waren de vestigingen van de Nationale Bank buiten Brussel wel degelijk regionale of plaatselijke diensten, net zoals de treinstations die nochtans ook van eenzelfde centraal bestuur afhingen en waar cliënten van het hele land terecht konden. In principe dienden deze diensten voor de uitvoering van openbare opdrach-

De aanpak van de directie komt toenemend onder druk te staan

In 1965 stuurde volksvertegenwoordiger Maurits Coppieters van de Volksunie aan sommige ministers, aan andere prominenten en onder meer aan regenten van de Nationale Bank een nota waaruit moest blijken dat er onder de leidende ambtenaren van haar hoofdbestuur een wanverhouding bestond tussen Nederlandstaligen en Franstaligen. Vice-gouverneur Franz De Voghel poogde in de regentenraad van 24 november 1965 aan te tonen dat de cijfers van die nota niet klopten en dat de Nationale Bank aan een taalevenwicht werkte via recrutering en promotie van Nederlandstaligen, zelfs al was ze niet gebonden aan het systeem van taallijsten.²³ Op de regentenraad van 5 januari 1966 deelde hij de cijfers mee in verband met de evolutie van de taalgroepen. Daaruit bleek dat terwijl in 1944 nog maar zo'n 25 procent van het kaderpersoneel Nederlandstalig was, dit aandeel in 1965 was toegenomen tot 46 procent. Aan de top, bij de onderdirecteurs en inspecteurs-generaal, bestond nog een onevenwichtigheid omdat die allemaal waren aangeworven via Franstalige examens. Nederlandse examens waren er namelijk aanvankelijk niet. De vervanging van pensioengerechtigde Franstaligen bood echter een manier om dat bij te sturen. Voor alle graden daaronder was er globaal gesproken een taalevenwicht. Wel viel op dat het moeilijker was jonge Nederlandstalige academici aan te trekken dan Franstalige. Dat kwam niet alleen omdat er toen nog steeds meer Franstalige studenten waren, maar ook omdat in Vlaanderen de bedrijven in alle economische sectoren aan de vernederlandsing waren begonnen. Daardoor konden Nederlandstalige academici tussen verschillende betrekkingen kiezen. Het tot stand brengen van een taalevenwicht hing dus af van de mate waarin Nederlandstalige afgestudeerden warm werden gemaakt voor een loopbaan bij de bank. De Voghel vroeg de regenten die doceerden aan een universiteit om de belangstelling daarvoor bij hun studenten op te wekken.²⁴

Om de taalregeling in de dagelijkse praktijk toe te passen, bracht de Nationale Bank een handleiding uit waarin voor verschillende situaties stond aangegeven

ten (zoals Rijkskassier) dus de streektaal te gebruiken, behalve als particulieren verblijvend in een ander taalgebied in de taal van dit gebied wilden geholpen worden. De Miomandre raadde de vrijwillige toepassing van deze werkwijze ook aan voor de afhandeling van andere taken. Zie NBB, Centraal archief, Juridische Dienst, D559/6: E. de Miomandre, "Note pour Monsieur le Vice-Gouverneur. Concerne: Statut linguistique de la Banque Nationale", 12 januari 1966. (Het gaat om een evaluatie van het advies van de drie voornoemde juristen.) Ook de personeelschef Maurice Jordens beschouwde de definitie van de regionale vestigingen als centrale en meertalige diensten als een stap achteruit ten opzichte van 1932 toen reeds de administratieve eentaligheid van elke landstreek vaststond. Zie NBB, Centraal archief, Juridische Dienst, D559/6: M. Jordens, "Note pour M. le Vice-Gouverneur. Objet: Lois linguistiques. Consultation du 30 décembre 1965", 8 mei 1966.

23. NBB, Archief SD, DC 23.11.1965 en notulen regentenraad (RR) 24.11.1965.

24. NBB, Archief SD, DC 9, 10 en 15.12.1965; RR 05.01.1966.

welke taal te gebruiken.²⁵ Op 23 november 1966 kwam er bovendien een einde aan de gewoonte om uitsluitend Frans als voertaal te hanteren in de regentenraad. Voor de Vlaamse regenten Hendrik Cappuyns, president van Agfa-Gevaert en sinds 1967 lid van de regentenraad, en August Cool, voorzitter van het Algemeen Christelijk Vakverbond (ACV), was het niet langer aanvaardbaar dat de regentenraden in het Frans zouden verlopen. Voormalig regent Léon Bekaert was daar nog mee akkoord gegaan, maar de tijden waren veranderd. Het argument van gouverneur Hubert Ansiaux dat Franstalige regenten de Nederlandstalige interventies niet zouden verstaan, kon op geen begrip meer rekenen. De regenten kozen ervoor voortaan elk hun eigen taal te spreken en in simultaanvertaling te laten voorzien. Na verloop van tijd zou de passieve kennis van de andere taal deze vertaling overbodig maken, zo was de verwachting.²⁶ Die verwachting werd pas bewaarheid in oktober 2000.

De directie bleef bij dat alles vasthouden aan de linguïstische principes die haar eigen Juridische Dienst had aangegeven en ze werd daarin in 1968 nog eens gesterkt door meester Marcel Verschelden, een externe consulent, die de redenering van De Miomandre volgde. De vrijwillige invoering van de tweetaligheid juichtte hij niet alleen toe omdat ze beantwoordde aan een maatschappelijke noodzaak, maar ook omdat op die manier zowel aan de gelijkheid als aan de vrijheid van taal recht werd gedaan.²⁷ De Voghel pleegde daarop met Verschelden overleg over de mededelingen en precisies in verband met de toepassing van de door hem verdedigde principes.²⁸ Het ontwerp van antwoord dat minister van Financiën Jean Snoy et d'Oppuers in 1969 zou geven op de vragen van Volksuniesenator Wim Jorissen in verband met de taaltoestanden op de bank, het door de bank beheerde Belgisch-Luxemburgs Instituut voor de Wissel en de discontokantoren weerspiegelde de doctrine van de directie: geen van de drie instellingen was ondergeschikt aan de overheid en ze beschikten dus over vrijheid van handelen.²⁹ De minister zelf vond dit antwoord echter ontoereikend omdat het niet

25. *Handleiding bij de toepassing van de wetten op het gebruik van de talen in bestuurszaken, gecoördineerd op 18 juli 1966 – Vade-mecum relatif à l'application des lois sur l'emploi des langues en matière administrative, coordonnées le 18 juillet 1966.* Dit werd aangepast in 1970 o.m. waar het verwijzingen betrof naar randgemeenten rond Brussel. Zie NBB, Centraal archief, Juridische Dienst, D567/3-5: "Mise au point du vade-mecum".

26. NBB, Archief SD, RR 23.11.1966, interview W. Pluym met eredirecteur R. Beauvois, 24 april 2001.

27. NBB, Archief SD, DC 07.01.1969, bijlage: M. Verschelden aan De Voghel, "La Banque Nationale de Belgique tombe-t-elle sous l'application de la loi du 2 août 1963 sur l'emploi des langues en matière administrative? Projet d'avis", 7 oktober 1968.

28. NBB, Archief SD, DC 14.03.1969.

29. NBB, Archief SD, DC 17.06.1969, bijlage: "Globaal antwoord van de Heer Minister van Financiën op de vragen nrs 76 tot 78, 86 tot 89, 91 en 92 van de Heer Senator Jorissen."

inging op specifieke vragen.³⁰ Daarop verstrekte de bank aan regeringscommissaris Marcel D’Haeze gedetailleerde cijfers in verband met de taal van de ambtenaren: departements- en dienstchefs, adjuncten bij de dienstchefs, afdelingshoofden en gelijkgestelden, bureauchefs en gelijkgestelden. Voor deze categorieën was de verhouding 76 Nederlandstaligen tegenover 82 Franstaligen.³¹

Ook binnen de instelling zelf klonken toen kritische geluiden. Regent Robert Vandeputte, die voorzitter van de Nationale Maatschappij voor Krediet aan de Nijverheid was en kan gelden als flamingant van katholieken huize, was het niet eens met de interpretatie door het directiecomité van de wet van 2 augustus 1963 over het gebruik der talen in bestuurszaken. Hij stelde dat de Nationale Bank als publiekrechtelijke instelling volledig onderworpen was aan die wet. Volgens de regeringscommissaris zou dat betekenen dat ze een taalevenwicht tot stand moest brengen op alle trappen van de hiërarchie. Regent Cool echter, zeker in zijn jonge jaren ook een flamingant, volgde De Voghel wél in zijn verdediging van het standpunt dat de bank sinds 1963 had ingenomen. De vice-gouverneur wees de regentenraad erop dat als ze niet alleen aan de controle, maar ook aan het gezag van de minister van Financiën zou onderworpen zijn, deze in het beheer van deze instelling zelf kon ingrijpen. Het argument van de eigen onafhankelijkheid, gevoed door een voortdurende vrees van de Nationale Bank voor ‘verstaatsing’, stak dus weer de kop op.³²

Kort nadat Vandeputte zelf gouverneur was geworden, in 1971, begon hij met het verbeteren van het gebruik van het Nederlands bij de directie en in de verschillende diensten. Door Nederlandstalige ambtenaren te promoveren, corrigeerde hij hun relatieve achterstelling³³ – positieve discriminatie? In 1971 kon directeur Elisabeth Malaise, die bevoegd was voor personeelszaken, de regentenraad melden dat het evenwicht tussen Nederlandstaligen en Franstaligen nagenoeg was bereikt en dat er zowel voor kader- als uitvoerende functies zelfs al meer Nederlandstalige kandidaten waren dan Franstalige. In het parlement werden nu zelfs vragen gesteld over de achterstelling van de Walen doordat de personeelsdienst van de Nationale Bank volledig uit Vlamingen en Brusselaars bestond. Nota’s en studies werden volgens de gouverneur opgesteld in de taal van de betrokkene.³⁴

30. NBB, Archief SD, DC 20.06.1969.

31. NBB, Archief SD, DC 21.10.1969.

32. NBB, Archief SD, RR 24.12.1969.

33. V. JANSSENS, *De beheerders van ons geld. Negentien gouverneurs van de Nationale Bank van België*, Tiel, 1997, pp. 204-205.

34. NBB, Archief SD, RR 29.12.1971: “Vraag nr. 147 van de heer G. Hercot d.d. 2 juni 1971 (Fr.)”, in: *Belgische Senaat. Gewone zitting 1970-1971. Vragen en antwoorden*, nr. 36, 29 juni 1971, p. 1279; “Vraag nr. 189 van de heer Hercot d.d. 24 september 1971 (Fr.)”, in: *Belgische Senaat. Gewone zitting 1970-1971. Vragen en antwoorden*, nr. 51, s.d., p. 1733. Daarnaast bleven ook symbolen belangrijk: senator Elaut vroeg waarom Andreas Vesalius, zestiende-eeuwse Brusselaar en dus Vlaming,

Toen de Vaste Commissie voor Taaltoezicht in 1972 echter liet weten dat ze de Nationale Bank wél beschouwde als een gedecentraliseerde dienst van de Staat en deze dus taallijsten moest aanleggen, verdedigde Vandeputte dan weer het oude standpunt van de bank in weerwil van wat hij er twee jaar voorheen over had gezegd als regent.³⁵ Hij had dan ook een nieuwe rol gekregen.

Op het verzoek in datzelfde jaar van de Eupense schepen Felix Peters, naar aanleiding van de uitgifte van nieuwe bankbiljetten, om ditmaal ook een Duitstalige tekst op de biljetten te drukken, ging de Nationale Bank niet in. Noch in de organieke wet noch in de statuten stond dat ze Duits moest gebruiken en ook de goedkeuring en publicatie van wetten en besluiten vonden trouwens alleen in het Nederlands en het Frans plaats. Bovendien was het volgens de bank in praktisch opzicht moeilijk een derde taal evenwichtig in de biljettenopschriften te verwerken.³⁶ Pas in 1988 bepaalde de wet die het bestaan en emissieprivilege van de Nationale Bank voor onbepaalde duur verlengde dat de nieuwe reeksen biljetten eveneens Duitstalige opschriften, zoals “*Belgische Nationalbank*”, zouden bevatten.³⁷ Op het 10.000-frankbiljet, uitgegeven in 1992, werd voor het eerst Duits gebruikt.³⁸

De bank gaat gedeeltelijk overstag

Een op 6 augustus 1973 opgerichte gemengde werkgroep van vertegenwoordigers van het ministerie van Financiën en van de Nationale Bank, die de toepassing van de taalwetgeving in deze instelling moest uitwerken, bleek bij voorlegging van haar eindrapport op 11 maart 1974 niet tot overeenstemming te zijn gekomen. Een advies van de Raad van State van 13 september 1974 luidde evenwel dat de

op de kort daarvoor door de Nationale Bank in omloop gebrachte biljetten van 5000 frank ‘Vésale’ werd genoemd, terwijl hijzelf die naam nooit had gebruikt. Zie “Vraag nr. 146 van de heer Elaut d.d. 26 mei 1971 (N.)”, in: *Belgische Senaat. Gewone zitting 1970-1971. Vragen en antwoorden*, nr. 36, 29 juni 1971, p. 1278.

35. NBB, Archief SD, DC 22.08.1972, met bijlagen: Brief van Vandeputte aan A. Vlerick (minister van Financiën), 28 augustus 1972; nota NBB, “Toepassing op de Nationale Bank van de beschikkingen van de wetten op het gebruik van de talen in bestuurszaken, gecoördineerd op 18 juli 1966.”

36. NBB, Centraal archief, Juridische Dienst, G794/10: “Utilisation de la langue allemande sur les billets de banque.” Correspondentie over deze zaak, w.o. vooral belangrijk: brief van F. Peters aan J. Weynand (*Beaufragter des Erstministers*), 8 juli 1972; brief van Vandeputte aan A. Vlerick (minister van Financiën), 1 augustus 1972. Deze laatste was merkwaardig genoeg in het Frans gesteld, alhoewel beide correspondenten Nederlandstalig waren.

37. *De fraaie frank. Belgische munten en biljetten sedert 1830*, Brussel, 1989, p. 248.

38. B. TE BOEKHORST, M. DANNEEL & Y. RANDAXHE, *Adieu frank. Het boeiende verhaal van België en zijn geld*, Tiel, 2001, p. 86.

Nationale Bank als overheidsdienst verplicht was taalkaders op te zetten en op 17 februari 1975 kwam de gemengde werkgroep opnieuw bijeen om uit te zoeken hoe ze dat in overeenstemming kon brengen met de specifieke structuren en functies van de bank. De vertegenwoordigers van het ministerie van Financiën vonden dat het systeem van taalkaders, zoals toegepast in de overheidsdiensten, onverkort op haar van toepassing was. Deze laatste wees dit af en behield zich het recht voor om zelf te bepalen hoe ze, met het oog op haar behoeften, de verschillende categorieën van werknemers samenstelde. Het principe van taalkaders aanvaardde ze nu wel, maar niet dat Financiën de concrete aantallen ervan oplegde.³⁹ Deze machtsstrijd, met onder meer het taalgebruik als inzet, ging een hele tijd door. Ten slotte werden in 1983 bij Koninklijk Besluit zeven hiërarchische trappen voor het personeel van de Nationale Bank vastgelegd met het oog op de toepassing van de in 1966 gecoördineerde taalwetten. Pas in 1987 verbond een Koninklijk Besluit aan deze trappen vaste percentages Nederlandstalig en Franstalig personeel. Voor de twee hoogste trappen ging het telkens om 40 procent Nederlandstaligen, 40 procent Franstaligen en telkens 10 procent tweetaligen in elk taalkader. Voor de overige trappen was geen tweetalig kader meer vastgelegd en varieerde het verschil van 47,5 procent Franstaligen tegen 52,5 procent Nederlandstaligen bij trap drie (kleinste verschil) tot 43,33 procent van Franstaligen tegen 56,67 procent van Nederlandstaligen bij trap vier (grootste verschil).⁴⁰

De taalverhoudingen aan de top

Tot 1971 had er in het directiecomité altijd een overwicht van de Franstaligen bestaan, die overigens ook uit Vlaanderen konden komen. Dat is een relevant onderscheid omdat toen het ‘geografisch’ Vlaming-zijn, met andere woorden afkomstig zijn uit het gebied Vlaanderen, voor de Vlaamsgezinden niet meer voldoende was als toetssteen voor het ‘echte’ Vlaming-zijn. Nochtans werd in de decennia vóór 1971 ook het taalevenwicht telkens min of meer gerespecteerd in het geheel van de leidende organen: naast het directiecomité waren dat de regentenraad en het college van censoren. Maar ook andere evenwichten lagen gevoelig. Zo werd in 1967 in de regentenraad opgemerkt dat Jacques Delruelles aanstelling in het

39. NBB, Centraal archief, Juridische Dienst, E161/1, Lois linguistiques, Submap Cadres linguistiques: D.-J. Marx, “Note pour le comité de direction. Objet: Application des lois linguistiques à la Banque”, 17 maart 1975; D.-J. Marx, “Note pour le Comité de direction. Cadres linguistiques”, 19 maart 1975; Departement Personeel. Dienst Sociale Relaties, “Taalindeling uitvoerend personeel”, 17 maart 1975.

40. NBB; KB 13.10.1983 (*Belgisch Staatsblad*, 22.11.1983) en KB 03.08.1987 (*Belgisch Staatsblad*, 25.08.1987), in: *Bepalingen betreffende de organisatie, de bevoegdheden en de activiteit van de Nationale Bank van België*, pp. I-21-I-24.

college van censoren, gelijktijdig met de vervanging van regent Emile Masquelier door Hendrik Cappuyns, het aandeel van het Luikse industriebekken in de raden van de bank onaangetast liet.⁴¹ Ook het onderscheid tussen vertegenwoordigers van Franstalig Brussel en Wallonië deed dus terzake.⁴² De regentenraad werd bovendien geacht de afspiegeling te zijn van de grote economische belangengroepen van het land en daarvoor bestond een specifieke en sinds 1948 statutair vastgelegde verdeelsleutel.

Hoewel de taalverhoudingen in de verschillende leidende organen van de Nationale Bank elkaar na de oorlog begonnen te compenseren, waren de leden van de algemene raad – directie, regenten en censoren samen – statutair oneven in getal (27) zodat beide taalgroepen in de hoogste regionen van de bank nooit volmaakt in balans konden zijn.⁴³ Zowel in 1957 bijvoorbeeld, toen Ansiaux gouverneur werd, als in 1971, bij het aantreden van Vandeputte, was er op één na wel van een gelijke verdeling sprake.

Conclusie

De wetgeving op de taal en die op een instelling als de Nationale Bank van België waren blijkbaar niet duidelijk genoeg om zeer uiteenlopende interpretaties en lang aanslepende discussies te vermijden. Bovendien is de confrontatie van verschillende invalshoeken op de taalkwestie en het verband hiervan met andere factoren van belang om dit dossier goed te begrijpen. De frustraties van Nederlandstaligen op de werkvloer en de groeiende impact van de Vlaamse beweging op de nationale politiek maken het toenemend belang ervan wel begrijpelijk maar zeggen nog niet alles over de strategie en de principes van de mensen aan de top, in dit geval van de Nationale Bank. Het ging duidelijk om meer dan een groep hardnekkige Franstaligen die geen begrip opbrachten voor de Vlaamse taaleisen, al heeft ook dat allicht een rol gespeeld in hun handelen. Bij de top en het hoger kader was de kennis van het Nederlands niet wijdverspreid en dat heeft natuurlijk, waarschijnlijk samen met hun sociale achtergrond, niet bijgedragen aan hun bereidheid om toe te geven aan de vernederlandsing. Toch zocht de juridische dienst in zijn adviezen terzake niet naar argumenten om met de geest van de taalwetgeving helemaal geen rekening te moeten houden. Expliciet luidde zelfs het voorstel om dat wel te doen. De ‘vermaatschappelijking’ van de bank, die ingebed raakte in een systeem van meer omvattende overheidsinterventie in de economie, maakte dat

41. NBB, Archief SD, RR 22.02.1967.

42. Zie NBB, Archief SD, Papieren Ansiaux, doos 9.1/51, correspondance avec Snoy et d’Oppuers: Brief, 30 januari 1969.

43. NBB, Archief SD, RR 19.02.1969.

onvermijdelijk en de leiding en haar raadgevers beseften dat. Voor die economische rol van de staat en de positie van de bank daarbij bestonden echter uiteenlopende modaliteiten en daar was het de bank blijvend om te doen: ze wilde geen staatsinstelling zonder meer zijn. Dat blijkt ook uit het onderzoek over andere aspecten uit het verleden van de bank.⁴⁴ Meer dan één dossier deed het departement Financiën en de bank botsen.

De nationale bewegingen in België enerzijds en het smalle maatschappelijke segment van de *haute finance* hadden nu eenmaal hun eigen bekommernissen. De politisering van de taal en de cultuur in België vooral sinds de Eerste Wereldoorlog liep parallel aan de toen ook aanzwellende pleidooien voor meer politisering van de economie, inclusief het monetaire beleid. Beide evoluties riepen weerstanden op, maar daarom nog niet vanwege dezelfde redenen. De eigen agenda van de Nationale Bank, die haar de taalwetgeving op haar eigen manier deed begrijpen om zo onder meer ‘verstaatsing’ uit de weg te gaan, kon haar niet onttrekken aan maatschappelijke evoluties en druk van buitenaf. Dat neemt niet weg dat we het communautaire probleem in België voor een gedegen historisch begrip ervan ook moeten meten met andere maatstaven dan die van de verschillende nationale bewegingen. De houding van de Nationale Bank werd, los van de persoonlijke appreciatie van de taalkwestie door de topmensen daar, in de eerste plaats gedicteerd door wat haar *core business* was: het monetair beleid, dat ze zoveel mogelijk voor zichzelf wilde reserveren.

44. Zie *De Nationale Bank van België 1939-1971*, 4 dln., Brussel, 2005, o. m. van de hand van de auteur van dit artikel.